

Orkneyöarna är otroligt rika på fornlämningar. Vår huvudguide där var chefsinventeraren Raymond Lamb, stationerad i Kirkwall.

Många av platserna ligger längs stränderna, där erosionen från havet skapar stora problem. Orkney-rekordet innehas av gårdshögen vid Langskaill på Sanday, av vilken ca femton meter på bredden spolats ut i havet under de senaste tio åren. På den kända tidvattenön Brough of Birsay, Mainland, är nu bara innersta gaveln kvar av en stor vikingahall.

Arrangörerna hade inte haft någon lätt uppgift. Det var fler deltagare än någonsin. Ambitionen att alla skulle hålla föredrag – mycket p. g. a. redovisningsplikt gentemot de fonder vi sökt pengar från – ledde till ett alltför späckt program, där mycket litet tid kunde avsättas för diskussioner. En viss intresseklyfta fanns vidare mellan å ena sidan språkvetarna, å den andra arkeologerna. Att av tidsskäl tvingas ha delvis parallella sessioner förbättrade inte möjligheterna till en dialog. Därtill kom att flera av de arkeologiska föredrag som avsågs höras av samtliga endast lade

fram resultaten av 'det första steget' i form av en rad nya undersökningar, oftast nödgrävningar. De har visserligen lett till åtskilliga omvärderingar vad gäller detaljer och gett en mängd nya data om de ekonomiska förhållandena. Men det är svårt för oss 'utomstående' att förstå vilken betydelse de nya rönen har för helhetsbilden av Orkneyöarnas och Caithness' nordiska historia. Det var också den traditionella synen som presenterades. Man försöker knyta allt till namngivna platser i Orkneyinga-sagan.

Nästa möte, om fyra år, skall äga rum i Sverige (Sigtuna?). Frågan är om det är meningsfullt att lägga upp det på det traditionella sättet. En möjlighet vore att istället ha en form av metodkonferens. Temat borde inte heller vara så lokalt begränsat. Man skulle också önska sig litet mer provokativa inslag – som det nu var fanns ingen egentlig beredskap för att diskutera.

Inger Zachrisson
Statens historiska museum

Orientaliskt i Berlin

"Europa und der Orient" var titeln på den stora kulturhistoriska utställning, som under sommaren 1989 visades i Väst-Berlin, i Martin-Gropius-Bau, som nu är namnet på den nyrenässansbyggnad, som före kriget hyste Berlins konsthantverksmuseum. Nu är den sedan några år lokal för stora, prestigefyllda utställningar, satsningar som verkar vara oerhört kostsamma. Om denna utställning inte kan ha blivit lika dyr när det gällde själva utställningsbygget som den stora utställningen till Berlins 750-årsjubileum 1987, måste den i stället ha dragit så mycket mera i form av kurir- och försäkringskostnader. Med tanke på detta är man förvånad över den, åtminstone i Sverige, obefintliga marknadsföringen.

Utställningens syfte var att belysa kontakterna mellan Europa och Orienten. Här anlade man två huvudaspekter: dels de tidiga arke-

ologernas återupptäckande av Egypten, Mesopotamien och Persien, dels de många kontakterna mellan den muslimska Orienten och Europa från vikingatid till 1900-talet.

Man kan inte säga annat än att ämnet behandlades med all önskvärd grundlighet, illustrerat av 900 föremål och dokument; var och en inser lätt att det var omöjligt för en besökare att tillgodogöra sig allt. Räkna man att en besökare skulle begrunda varje föremål *en minut*, skulle det ta 15 timmar att se allt. Som utställning var det en rättfram konstutställning, med föremål i montrar, och stoffet klart och redigt grupperat i 15 "kapitel", som var av mycket varierande omfång. För att ge en uppfattning om innehållet skall jag nedan kortfattat redogöra för kapitelrubrikerna, och gå in närmare endast på det som ligger inom *Fornvännens* intresseområde.

Inledningsavsnittet, *Återupptäckten av den gamla Orienten: Egypten, Mesopotamien, Persien* (originalföremål från dessa högkulturer, litteratur kring forskningshistorien kring dem från 1500-tal till 1900-tal samt konst och konsthantverk som inspirerats av bl. a. denna tidiga arkeologi) visades i Ljugården, medan de följande avsnitten visades i de omgivande gallerierna. 2. *Vikingarna och Orienten* var en liten avdelning med huvudsakligen svenska föremål, bl. a. Vårbykatten, glödpannan från Hamrånge etc., tyvärr med bristfälliga proveniensuppgifter. De talrika arabiska mynten i svenska myntfynd berördes kortfattat i katalogen, men också i Gert Risplings uppsats om efterpräglingar av arabiska mynt i den "Lesebuch" som kompletterade katalogen.

3. *Harun ar Raschid och Karl den store*. (Temat var Karl den stores försök att erövra det av araberna behärskade norra Spanien.) Här visades, förutom ett antal föremål som av traditionen felaktigt förknippats med Karl den store, bl. a. också en grupp av de av elefantbetar tillverkade stora signalhorn, s. k. olifanter (som bär beteckningen efter det horn hjälten i Rolandssagan, Roland, den förnämste av Karl den stores paladiner, ägde; olifant är det fornfranska ordet för elefant). Sådana tillverkades under tidig medeltid på Sicilien och i Italien. Bland dem var även den olifant (nu i Statens historiska museum), som redan före 1693 tillhörde det svenska antikvitetsarkivets samlingar, och som sannolikt hör till krigsbytet från trettioåriga kriget. Här visades också en olifant från Museum für islamische Kunst i Berlin samt (i avsnitt 4) ett elfenbensskrin från skattkammaren i S:t. Servatiuskyrkan i Maastricht, från samma italienska verkstad som olifanten i Stockholm; de har aldrig tidigare visats tillsammans.

4. *Skatter från öst och väst*, en av utställningens större avdelningar, gav prov på sådana föremål från Orienten som under medeltiden bl. a. hamnade i kyrkliga skattkamrar runtom i Europa. Det rörde sig i stor utsträckning om kärl som kom att fungera som relikbehållare och liturgiska kärl, t. ex. slipade bergkristallkärl från fatimidriket i Egypten och italienska elfenbensskrin. Skrinen är vanligen försedda med fint arbetade beslag och lås av

förgylld brons. Låstillverkningen var något av en arabisk specialitet: ett skrin från omkring 1200 var försedd med kombinationslås, där visarna på fyra urtavlor måste ställas in på rätt bokstav för att låset skulle öppnas. I en före år 1206 skriven traktat, utställd i avsnittet om medeltidens vetenskap, beskrivs sådana lås.

Här visades också ett stort antal tidigmedeltida textilfragment, de flesta påträffade i gravar i europeiska kyrkor. Dessa fragment, av oerhört praktfulla sidentyger med motiv från både den senantika och den orientaliska bildvärlden, som kommit att bevaras i gravar och helgonskrin, ger i dag en uppfattning om såväl den tidigmedeltida textiltillverkningen i den islamiska världen som det inflytande den hade på Västerlandets konst – inte bara den textila. Det bjöds alltså ett enastående tillfälle att se ett antal av textilkonstens inkunabler.

I Orienten ägde under olika epoker och på skilda platser en för Västerlandet avsedd produktion rum, som t. ex. den syriska och egyptiska glaskonsten under tidig medeltid och den högtstående tillverkningen av bronskärl under senmedeltid. I utställningen visades såväl syriska glas som graverade bronsskålar från Damaskus/Syrien med europeiska vapensköldar.

5. *Renässanskonstnärer: Bellini och Dürer*. Venedigs orientkontakter speglade i bl. a. Giovanni och Gentile Bellinis konst liksom i Dürers konst och kretsen kring honom.

6. *Medeltidens vetenskaper*. Ett viktigt men från utställningssynpunkt mindre tacksamt avsnitt, behandlande arabernas roll som förmedlare till Europa av antikens vetenskap och filosofi. Den arabiska vetenskapliga utvecklingen, t. ex. inom medicinen, hade också stor betydelse för Västerlandet.

7. *Fiendebilder: krig och konst*. (De krigiska kontakterna mellan Europa och den islamiska världen 800–1900.) 8. *Nederländska konstnärer och Orienten under 15- och 1600-talet*. (Nederländerna hade genom sin handel särskilt nära kontakter med Orienten, här speglade i bl. a. Rembrandts och Rembrandtkretsens konst. 9. *Moden från Orienten*. Västerlandets kulturimporter från Orienten tog sig många uttryck; här berörs bl. a. importen av tulpanen på 1500-talet, med stora konsekvenser i Neder-

länderna. Framförallt rörde det sig om olika typer av svärmeri för det turkiska, inom mode, konst och musik, t. ex. Mozarts "Enleveringen ur Seraljen". 10. *En konstnär vid Bosporon: Melchior Lorch*. (Lorch var konstär och humansist, med stark dansk anknytning; han avled i Köpenhamn 1583.) 11. *Ambassader från Orienten*. Trots krigiska kontakter har man genom århundradena också haft diplomatiska. Bl. a. dräktprakten har gjort intryck på samtiden och givit utslag i mode, konst och konsthantverk. 12. *Européer och orientaler i porträtt*. Redan på 1500-talet blev det populärt att låta sig avbildas i orientalisk dräkt, och här visades en rad bilder och porträtt från 1600-till 1800-talet, bl. a. av den märkliga lady Montagu, engelsk ambassadörsfru vid Höga Porten i början av 1700-talet. Man kunde också se ett 1600-talsporträtt av en turkisk dam, som i arten kom mycket nära de s. k. Rålambska tavlorna (nu i Nordiska museet), vilka på det svenska sändebudet Claes Rålamb's uppdrag målades i Konstantinopel, sannolikt under hans tjänstgöring där 1657-58 och som föreställer sultanens hovstat i parad genom Konstantinopels gator. 13. *Bilder från Seraljen: van Mour och Gurdî*. 14. *Orientresor* (främst under 1800-talet). 15. "Cherchez la femme d'Orient": kvinnobilder i 1800-talsorientalisternas måleri,

en lekfull avslutning med varierad konfekt, från Ingres' sedesamt vilande odalisk till mer anekdotiskt historiemåleri, med bl. a. gruvlig svartsjuka mellan haremsdamer som motiv.

"Europa und der Orient" spände således över 100 år och behandlade en mängd ämnesområden. Man kan fråga sig till vem man egentligen riktat sig, eftersom varje avsnitt var en utställning för sig, fordrande en särskild referensram. Redan inledningsavsnittet var en stor utställning (259 föremål).

Den beledsagande katalogen, utgiven av arrangören Berliner Festspiele i samarbete med Bertelsmann Lexikon Verlag (ISBN 3-570-04814-4), är en imponerande och stimulerande dokumentation på över 900 sidor med 949 bilder i färg och svartvitt. Närmare hälften av omfånget upptas av 19 uppsatser kring utställningens temata, kompletterade av de 20 korta uppsatserna i ovannämnda "Lesebuch". Katalogavsnittet om 492 sidor ger fylliga föremålsbeskrivningar med referenser till litteratur samlad i en förteckning på 25 sidor.

Om utställningen genom omfång och rikedom på ämnen var svår att överblicka ger katalogen läsaren en möjlighet att tillgodogöra sig det rika materialet.

Göran Tegnér

